

Motion till riksdagen 2018/19:2755

av Åsa Lindhagen m.fl. (MP)

Stärk möjligheterna att ge stöd till barn som far illa

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att stärka barnperspektivet och barns rättigheter, inte minst rätten att göra sin röst hörd på individnivå och övergripande nivå, i socialtjänstlagen och annan berörd lagstiftning och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att genom lagstiftning säkerställa barns möjligheter att få träffa socialsekreterare enskilt och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att barn ska ha rätt till barnombud och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa möjlighet till mellantvång i LVU vid brister i barnets hemmiljö och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att möjliggöra individuellt utformade insatser utan biståndsbedömning inom socialtjänsten och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att förtydliga olika aktörers skyldighet att skapa en sammanhållen kedja i stödet till barn i utsatthet och utvidga bestämmelsen om samordnad individuell plan (SIP) till fler aktörer och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda åldersgränsen för när barn kan tacka ja till insatser utan vårdnadshavarens godkännande och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda frågan om att ungdomar ska kunna få stöd utan föräldrarnas vetskap och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att möjliggöra fler öppna insatser som barn själva kan efterfråga och tillkännager detta för regeringen.

10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att skärpa kvalitetskraven på slutenvård för barn och unga samt förbättra övergången mellan olika vårdformer och tillkännager detta för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att stärka socialtjänstens möjligheter att följa upp barns situation och tillkännager detta för regeringen.

Inledning

De flesta barn i Sverige växer upp med föräldrar som ger dem trygghet, kärlek och god omvårdnad. Men det finns också barn i vårt land som lever under svåra förhållanden och far illa. Föräldrarätten, det vill säga föräldrarnas rätt att fatta beslut rörande barnet, är mycket stark, vilket kan få som konsekvens att barn i utsatthet inte alltid får den hjälp de behöver.

För att stärka barns situation behöver förändringar göras i lagstiftningen. Det pågår just nu en översyn av socialtjänstlagen inom ramen för utredningen Framtidens socialtjänst, där utredaren har ett särskilt uppdrag att beakta barnrättsperspektivet. Det är nödvändigt att förändringar kommer till stånd och i denna motion lyfter jag fram förslag inom fyra centrala områden på hur socialtjänstlagen och annan relevant lagstiftning, såsom LVU, kan anpassas för att bättre möta barns behov.

Stärk barnperspektivet och barnets perspektiv i socialtjänstlagen

Barns delaktighet i beslut och planering av insatser inom socialtjänsten är låg, vilket bland annat Myndigheten för vård- och omsorgsanalys lyfter fram i en rapport (2018). Liknande slutsatser dras av forskarna Heimer et al. (2017) som framhåller att barns röster försvagas under hela processen inom socialtjänsten, från att vara som starkast i förhandsbedömningsfasen till att bli mindre stark i utredningsfasen och till sist mycket svag i insatsfasen.

För att stärka barnperspektivet och barns rättigheter i socialtjänstlagen bör skärpningar göras i lagstiftningen. Bland annat behöver barns rätt att komma till tals och vara delaktiga enligt artikel 12 i barnkonventionen tydliggöras, inte minst i de delar av lagstiftningen som beskriver socialtjänstens insatser, exempelvis avseende upprättande av behandlingsplan, vårdplan eller genomförandeplan. Att barn får uttrycka sina åsikter och att åsikterna beaktas är inte bara en rättighet enligt barnkonventionen, det är också en fråga om kvalitet. När barn görs delaktiga i socialtjänstens arbete ökar möjligheterna att förstå vad barnet behöver och vilka insatser som gör mest nytta. I Norge har barn som fyllt sju år laglig rätt att komma till tals i frågor som berör dem även om föräldrarna motsätter sig detta. Denna åldersgräns var tidigare satt till 12 år, men sänktes i samband med inkorporeringen av barnkonventionen i norsk lagstiftning år 2003 i syfte att ge barnet en mer central position (Skivenes et al., 2006). Även barn i Sverige bör ges lagstadgad rätt att göra sin röst hörd.

Rätten till delaktighet handlar dock inte bara om det enskilda barnet, den individuella nivån, utan även om systemnivå. Att säkerställa arbetssätt för att systematiskt lyssna till barns erfarenheter av och åsikter om socialtjänstens arbete är en avgörande

faktor för att utveckla den sociala barn- och ungdomsvården och andra delar av socialtjänsten. Den så kallade Västernorrlandsmodellen är ett bra exempel på hur barn kan göras delaktiga och hur deras röster kan bidra till kvalitetsutvecklingen på ett övergripande plan.

Barn måste också få en stärkt rätt till information. Det är viktigt att barnet får veta vad socialtjänsten ämnar vidta eller inte vidta för åtgärder och varför. På så sätt stärks utsikterna för att barnet känner trygghet och tilltro till socialtjänsten.

Vidare måste barn ges möjlighet att träffa sin socialsekreterare enskilt. Enligt tidmätningar (Socialdepartementet, 2017) ägnar utredande socialsekreterare i snitt ca 2 % av sin arbetstid till enskilda möten med barn och ungdomar. Det är en uppseendeväckande låg siffra. Att barn får egen tid med socialsekreterare är avgörande för inte minst de barn som hämmas av att ha vårdnadshavare med sig i rummet och som har svårare att öppna upp sig i samtalet med socialtjänsten. Maskrosbarn (2016) lyfter i en rapport fram vikten av just enskilda möten mellan barnet och socialsekreteraren och beskriver hur många ungdomar de intervjuat säger att de både vill och skulle vara ärliga om sin situation om de fick träffa sin socialsekreterare enskilt. Det bör därför fastslås i lagstiftningen att socialsekreterare ska genomföra enskilda samtal med varje barn utan vårdnadshavares närvaro för att säkerställa att barnets röst blir hörd.

Barn behöver också ges rätt att ha med sig ett så kallat barnombud vid samtal med socialtjänsten. Maskrosbarn (2012) anser att lagförändringar behövs som ålägger socialtjänsten att erbjuda varje barn att ta med sig någon utomstående som stöd under möten, en uppfattning jag delar. För de barn som inte har den möjligheten bör barnombud tillhandahållas av socialtjänsten, antingen genom egna anställda barnombud eller genom samarbete med exempelvis civilsamhället. Ett barnombud bör ha relevant utbildning, erfarenhet av socialtjänsten, känna till utredningsprocessen samt ha kompetens i att möta utsatta barn. Rätten att ha med sig en utomstående och att få tilldelat ett barnombud bör slås fast i socialtjänstlagen.

Öka möjligheterna att ge barn stöd

Den starka föräldrarätten i Sverige innebär att socialtjänsten är beroende av föräldrarnas samtycke för att kunna agera när ett barn behöver hjälp. Enda undantaget är om socialtjänsten kan besluta om tvångsinsatser enligt LVU, lagen om vård av unga, vilket enbart är möjligt i få fall. Enligt Heimer et al. (2017) innebär den starka föräldrarätten en risk för att barn inte får det stöd de behöver. De beskriver att föräldrarnas rätt att säga nej till insatser medför att socialsekreterare anpassar problembeskrivning till vad de tror att föräldrarna kan godta, vilket i sin tur innebär att insatserna inte utformas utifrån barnets behov. Även Myndigheten för vård och omsorgsanalys (2018) berör nödvändigheten av samtycke från föräldrarna och lyfter fram att barn som bedömts ha behov av insatser kan stå utan hjälp på grund av att samtycke saknas.

Att barn som far illa inte får rätt stöd kan aldrig accepteras. Människors upprördhet när de läser i media att socialtjänsten inte agerat är förståelig. Det som dock sällan står i media är att socialtjänsten kan ha försökt nå familjen med stödinsatser under lång tid men att föräldrarna av sagt sig kontakt. Då kan socialtjänsten agera först när barnet far så pass illa att det finns lagstöd för att besluta om tvångsinsatser. Barnet tillåts alltså att må allt sämre tills situationen är så pass svår att socialtjänsten får möjlighet att ta till tvång.

Det är inte rimligt. Runt om i vårt land finns socialsekreterare som brinner för att ge stöd till barn som har det svårt, de måste få bättre möjligheter att agera.

Genom 22 § LVU har socialtjänsten möjlighet att använda ett så kallat mellantvång även om det saknas samtycke från föräldrar och stöd för tvångsåtgärder. Mellantvånget är applicerbart om det kan antas att uteblivna insatser på sikt kommer att leda till tvångsomhändertagande enligt LVU och socialtjänsten kan med detta lagstöd besluta om bland annat behandling i öppna former för den unge. Lagparagrafen får dock enbart åberopas om det rör problematik i barnets eget beteende, inte barnets miljö. Lagstöd för mellantvång saknas alltså vid omsorgsbrist och andra brister i hemmiljön, vilket kan tyckas minst sagt märkligt. Begränsningen i lagen innebär en risk för att barn i utsatthet inte får det stöd de behöver.

I vårt grannland Norge ser lagstiftningen annorlunda ut, där har fylkesnemnda möjlighet att besluta om ett spektrum av olika insatser om barn far illa i hemmet, även om föräldrarna inte samtycker till insatserna. Antalet möjliga insatser utökades genom en lagändring som trädde i kraft 1 april 2016 i syfte att förbättra situationen för barn och förebygga omhändertaganden i ett senare skede (norska regjeringen, 2016). Sverige bör följa Norges exempel och utöka mellantvånget så att insatser kan sättas in även vid brister i hemmet, exempelvis behandling mot våldsbrott till föräldrar eller beviljande av stödfamilj till barnen. Genom att ge socialtjänsten ökad möjlighet att sätta in insatser underlättas deras arbete att säkerställa att barn inte far illa.

Även ett ”mellansteg” mellan en barnutredning och öppna, frivilliga insatser bör tillskapas. Om socialtjänsten får möjlighet att utan myndighetsutövning ge individanpassade insatser som riktar sig till enskilda familjer kan trösklarna för att ta emot hjälp sänkas. Ett ”mellansteg” kan också vara ett sätt att minska antalet barnutredningar i fall där socialtjänsten redan inledningsvis, utan utredning, kan göra goda bedömningar av vilka insatser som behövs. Därtill kan en sådan förändring frigöra resurser hos socialtjänsten att arbeta mer intensivt med de barn, unga och familjer som har omfattande problematik. Vikten av att möjliggöra individuellt utformade tidiga insatser utan biståndsbedömning inom socialtjänsten har lyfts av bland annat SKL genom ordförande Lena Micko (2018). Förändringar behöver komma till stånd, dock med hänsyn till rättssäkerheten för den enskilde, där man behöver överväga vilken typ av dokumentation som behövs från myndighetssidan inom socialtjänsten och av dem som utför insatserna.

Ytterligare ett steg framåt för att förbättra stödet till barn i utsatthet är att förtydliga andra aktörers skyldighet att skapa en sammanhållen kedja i stödet. Det bör ske genom att föreslå ändringar i kringlagstiftning som innebär tydligare krav på andra huvudmän att bistå med insatser och uppgifter inom en viss tid, exempelvis vid barnavårdsutredningar. Bestämmelsen om samordnad individuell plan (SIP) bör även utvidgas till att omfatta fler aktörer än idag.

Vidare bör åldersgränsen för när barn kan tacka ja till en insats utan vårdnadshavarens godkännande ses över. I Sverige har barn sedan 2013 möjlighet att tacka ja till vissa insatser från 15 års ålder. Lagförändringen löper dock risk för att vara tandlös eftersom det är vanligare att yngre barn blir aktuella inom socialtjänsten på grund av sina hemförhållanden, då det är mer troligt att föräldrarna inte samtycker till stöd, medan äldre barn aktualiseras på grund av sitt eget beteende och då kan ha fyllt 15 år och själva tackar nej till stödet (Heimer et al., 2017). En sänkning av åldersgränsen bör därför utredas i syfte att stärka barnets ställning. Även om utgångspunkten även fortsättningsvis ska vara att socialtjänsten strävar efter att i dialog med vårdnadshavare

och barn komma fram till vilka insatser som behövs, så är möjligheten för barnet att tacka ja om föräldrarna motsätter sig insatser en nödvändig ventil för barn som annars kan stå helt utan stöd.

Ytterligare en fråga som bör utredas är Maskrosbarns förslag i en rapport från 2012 att tonåringar ska ha rätt att kunna få stöd och hjälp utan föräldrarnas vetskap. Om barnet inte vill att föräldrarna ska ha kännedom om en stödinsats, exempelvis att barnet går i en stödgrupp, så är det barnets önskan som ska gälla, menar Maskrosbarn. Barnet ska inte drabbas för att föräldrar exempelvis saknar sjukdomsinsikt, vilket är en uppfattning jag instämmer i.

Skapa fler insatser som passar barns behov

Det finns ett behov av att bredda verktygslådan avseende såväl öppna insatser utan biståndsbedömning som biståndsbedömda insatser. Enligt Maskrosbarn (2016) har många av insatserna inom socialtjänsten varit desamma sedan tidigt 1980-tal. De menar att insatserna sällan har ifrågasatts, utvärderats eller utvecklats och att de är många som känner att vissa insatser inte fungerar tillfredställande.

Ett viktigt steg framåt är att möjliggöra för fler öppna insatser som barn själva kan efterfråga. Det bör vara möjligt med större flexibilitet vid placeringar av barn, exempelvis möjlighet för ett barn att sova borta en eller ett par nätter, där ungdomen själv kan efterfråga insatsen från förslagsvis 16 års ålder.

Vidare bör kvaliteten på slutenvårdinsatser för barn och unga stärkas. Kvalitetskraven på HVB-hem och SiS-hem ska vara höga och ge goda förutsättningar för att de barn och unga som placeras där upphör med sitt missbruk, bryter sin kriminella livsstil och/eller ändrar sitt socialt nedbrytande beteende. Det måste också ställas krav på att övergången mellan olika vårdformer förbättras för att minska risken för att problematik återkommer.

Stärk möjligheterna att följa upp barns situation

Möjligheterna för socialtjänsten att följa upp ett barns situation efter avslutad insats eller beslut om att inte bevilja insats behöver stärkas. Idag har socialtjänsten rätt att göra uppföljningar inom två månader, den tiden bör utökas till minst sex månader för att ha en reell betydelse för barnet. Två månader är för kort tid för uppföljning av ett avslutat ärende.

Det bör också vara möjligt för socialtjänsten att spara tidigare anmälningar som inte lett till utredning så att dessa är sökbara. Att klargöra möjligheterna till sökbarhet är en central fråga för skyddet av barn, menar den nationella samordnaren för den sociala barn- och ungdomsvården i sin slutrapport (Socialdepartementet, 2017). Även SKL anser att det måste bli tillåtet att skapa sökbara register för orosanmälningar i syfte att stärka barns skydd (Sveriges Radio, 2017).

Reglerna för gallring av personakter bör också ses över. Alla ärenden, med undantag för placeringsärenden och vissa andra ärenden, gallras fem år efter avslut, vilket innebär att information kan gå förlorad vid återaktualisering flera år senare. Att ha hela bilden klar för sig från socialtjänstens sida är viktigt för att förstå barnets situation och för att

barnet ska få ett sammanhang i sin kontakt med socialtjänsten. Gallringsreglerna bör därför förändras för att stärka barns ställning.

Källförteckning

Heimer, Maria; Näsman, Elisabet och Palme, Joakim (2017). Rättighetsbärare eller problembärare? Barns rätt att komma till tals och socialtjänstens insatser. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Maskrosbarn (2016). Jag är bara en påse med pengar. Solna: Maskrosbarn.
http://vuxen.maskrosbarn.org/wp-content/uploads/2017/01/Jag-är-bara-en-påse-med-pengar_Maskrosbarn_2016_testskrivskyddad-2.pdf

Maskrosbarn (2012). Frågar man inget – får man inget veta. Maskrosbarn.
<http://vuxen.maskrosbarn.org/wp-content/uploads/2015/04/RapportenMaskrosbarn.pdf>

Micko, Lena (2018). Socialtjänstlagsutredningen duckar för huvudfrågan. Dagens Samhälle. 26 april. <https://www.dagenssamhalle.se/debatt/socialtjanstlagsutredningen-duckar-huvudfragan-21861>

Myndigheten för vård- och omsorgsanalys (2018). Lika läge för alla - Om omotiverade skillnader inom den sociala barn- och ungdomsvården. Stockholm: Myndigheten för vård- och omsorgsanalys.

Norska regjeringen (2016). <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/lovendring-om-palegg-av-hjelpetiltak/id2481478/>

Skivenes, Marit and Strandbu, Astrid (2006). A Child Perspective and Children's Participation. *Children, Youth and Environments* 16 (2): 10-27.
<https://pdfs.semanticscholar.org/d143/80dd301a304847367cee7f047eba82254090.pdf>

Socialdepartementet (2017). Barnets och ungdomens reform – förslag för en hållbar framtid. Stockholm: Socialdepartementet.
<https://www.regeringen.se/4b007c/contentassets/37d51abb4e8c40928c289f4c3b423c37/barnet-och-ungdomens-reform--forslag-for-en-hallbar-framtid.pdf>

Sveriges Radio (2017). SKL vill göra det möjligt att registrera orosanmälningar om barn. Sveriges Radio. 14 september.
<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=99&artikel=6777945>

Åsa Lindhagen (MP)

Janine Alm Ericson (MP)

Jonas Eriksson (MP)